

Історія Церкви в Україні

УДК 281.5(477.86):355.287.7 – 058.566(436)

Юрій Плекан*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Коломийський навчально-науковий інститут***ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКЕ ДУХОВЕНСТВО СТАНІСЛАВІВСЬКОЇ
ЄПАРХІЇ – В'ЯЗНІ ТАЛЕРГОФСЬКОГО ТАБОРУ (1914–1917 рр.)**

У статті аналізуються каральні акції та переслідування австрійською військовою адміністрацією прихильників москвофільства у Східній Галичині та Буковині на початку Першої світової війни. Подається аналіз життя та побуту в'язнів таборів інтернованих осіб у Талергофі та Терезіані у період 1914–1917 рр. Також подається список греко-католицьких священиків Станіславівської єпархії у розрізі повітів, які були ув'язнені та інтерновані до різних таборів на території Австрії та Чехії.

Ключові слова: *русофіли, в'язні табору Талергоф, Терезіан, Східна Галичина, Буковина, москвофільські товариства, «Талергофський Альманах», о. М. Левицький, о. П. Глібовицький, о. О. Гелитович.*

Початок Першої світової війни для українського населення Австро-Угорської імперії, представників різних політичних партій, товариств став часом великих жертв та випробувань. Перебіг військових дій в перші місяці війни розгортався не на користь Австрії, тому віденські урядовці та військові розпочали розслідування причин цих катастрофічних невдач. В Галичині цю обставину використала польська урядова адміністрація та політичні партії, щоб цим самим очорнити все українське населення в москвофільській зраді австрійської держави. Згодом, це ж було використано і на Буковині.

Ще задовго до війни, староствами в краю, були укладені списки політично «неблагонадійних» осіб, більшість яких були представниками москвофільських товариств та їх прихильники з різних соціальних верств: це сільські вийти, священики, вчителі, дрібні урядовці, селяни.

Вже з середини серпня 1914 р. в Східній Галичині розпочалися масові арешти серед українського населення. В хід йшли найпідліші, нелюдські методи зведення старих політичних, національних чи побутових поррахунків між людьми. Найпоширенішим приводом для арешту були доноси про причетність тієї чи іншої людини до русофільської партії чи товариства, та звинувачення в зв'язку із цим у шпіонажі на користь Росії. Для прикладу, в Галичині до першої світової війни налічувалось близько 180 москвофільських кооператив [1]. Приводом до арешту були наявність в підозрюваного вдома передплачених москвофільських часописів чи книжок російською мовою, виданих в Росії, приналежність до православної релігійної громади.

Місцеві крайові кримінальні суди, поліцейські станиці та тюрми були переповнені арештантами яких звинувачували у державній зраді.

Підозрювані утримувались в нелюдських умовах, нерідко серед кримінальних злочинців. Під час цієї кампанії, також були арештовані й представники українських громадсько-політичних та освітніх організацій, греко-католицькі священники, вчителі та національно свідомі селяни.

Зважаючи на наближення лінії фронту в глиб коронного краю, австрійські урядовці почали вживати заходів для скорішого вирішення долі арештантів. Однак, це призвело до масових екзекуцій (страт – Ю.П.) підозрюваних, завдяки спрощеній процедурі проведення дізнання. На тюремних подвір'ях та серед міських майданів практикувались показові страти «державних» злочинців шляхом повішання. Сторінки галицьких часописів рясніли фотографіями з шибеницями та, на жаль, цинічними коментарями до них.

Перед наступаючими російськими військами було вирішено інтернувати «русофілів» в тил австрійської армії, до новоутворених концентраційних таборів у Талергофі біля м. Грац, Терезіна в Чехії та Швау в Тиролі.

Талергофський табір став свого роду пропускним та сортувальним пунктом. Лише не значна кількість засуджених в'язнів була звільнена після проведення додаткового слідства, після подання та розгляду різного роду петицій, подань та клопотань громадських та політичних організацій, депутатів австрійського парламенту та Галицького сейму. Тисячі в'язнів через хвороби, тяжкі умови перебування не дочекались звільнення, а померли вже в таборах чи під час транспортування. Небагато, але все ж було звільнено під нагляд поліції і дозволено проживати в інших містах імперії або переведено на легший режим до інших гарнізонних тюрем. Переважна більшість в'язнів пережили тиф, голод і холод, знущання кримінальних елементів, табірної начальства й охорони аж до весни 1917 р., часу ліквідації табору.

Спогади про життя в таборах, взаємовідносини між в'язнями, між в'язнями та табірною адміністрацією, військовою-поліцейськими чинами, судовою владою австрійської імперії, після війни стали предметом численних публікацій в галицьких та буковинських часописах різної політичної орієнтації, але більшість з них були згруповані у випусках «Талергофського Альманаху».

«Талергофський Альманах» видавався в період з 1924 по 1939 рр. Центральним Талергофським Комітетом (надалі – Комітет) у Львові, головним редактором став С. Бендасюк. Даний Комітет був заснований 16.03.1923 р. у Львові, головою обрано професора Володимира Труша з Станиславова, секретарем обрано Пелехатого. Була створена ініціативна група по створенню «Талергофського Альманаху» в складі о. Лончини, редактора Михайла Марко, директора бурси Панчака [2, арк. 1]. Перший номер Альманаху вийшов у 1924 р.

Комітет проводив облік ще живих, колишніх в'язнів Талергофу на підставі особових «поросних» (анкетних листів – Ю.П.). Було укладено

картотеку в'язнів по повітах за 1914–1915 рр. [3], а також картотеку померлих в таборі [4]. Всього було обліковано 9 тисяч в'язнів. Колишні в'язні надсилали до Комітету свої спогади, вірші та поеми написані в таборі, групові фотографії з табірної життя, фотографії про страти та негативи фотографій, особисті документи, вирізки з часописів «Прикарпатская Русь», для поміщення всіх їх у випусках «Талергофського Альманаху». Нижче подаємо списки ув'язнених та переслідуваних у досліджуваний період священнослужителів Станіславівської єпархії з вказанням повітів згідно з тогочасним адміністративним поділом.

Зокрема на Коломийщині було арештовано біля двадцяти священників, серед них парох с. Вербіж 78-річний о. Михайло Левицький, радник Коломийського суду О. Копистянський, парох с. Лісна Слобідка о. Павло Глібовицький та його син, колишній посол до парламенту д-р Микола Глібовицький, парох с. Сопів, о. Михайло Романовський, колишній посол Миронюк-Заячук з Мишина. На Косівщині було арештовано пароха о. О. Гелитовича та його сина суддю О. Гелитовича, суддю А. Гуллу у Косові, у с. Яблунові Печеніжинського повіту арештований аптекар А. Котлярчук [6, с. 75–77].

У Долинському повіті, у вересні 1915 р. був арештований та інтернований разом із кількома болехівськими міщанами до Талергофу парох с. Підбережжя о. Іван Бірчак [8, с. 42–43].

Із спогадів пароха с. Курипів Станіславівського повіту о. Луки Корвацького, дізнаємося про його поневіряння із чотирьма дітьми у жовтні 1917 р. доки опинилися у Талергофському таборі. Після проведеного розслідування та отримання доказів непричетності до шпигунської діяльності на користь Росії, він отримав дозвіл на проживання у родині свого зятя о. Ємануїла Підлесецького пароха с. Утіховичі біля Перемишлян, де перебував до осені 1917 р. [7, с. 147]. Священник з с. Лядське Тлумацького повіту о. Йосиф Кустинович, перебував у Талергофі з 7 травня 1915 р. разом із сином Юліяном, який помер від хворіб у жовтні 1915 р. [7, с. 147].

На Буковині у серпні 1914 р. були арештовані греко-католицькі священники Теодор Рак та румун Іларій Прелич з с. Раранча, Юліян Гумецький, Зиновій Романовський, Кирило Дольницький. Отця Йосифа Сохора із Заставни було вислано у Нижню Австрію під нагляд жандармерії, тим самим він уник табірної життя [6, с. 56–59].

Також були арештовані представники міської інтелігенції, – адвокат Євгеній Гакман з Чернівців, Корній Могильницький з дружиною із Серету, вчителі Корній Кейван, Іван Тодосан, Василій Орза, чернівецькі міщани Василь Нагорняк та Микола Рахмиструк, суддя із Заставни Володимир Смеречинський [6, с. 49–51].

14 серпня 1914 р. всіх їх, разом із іншими арештованими десятками православними священниками, монахами, священниками та монахами – «липованами» із старообрядницької общини Буковини, румунськими православними священниками, державними службовцями з Чернівців та

інших містечок Буковини, викладачами та студентами Чернівецького університету, було відправлено у товарних вагонах до Станіславова, де їх було поміщено у гарнізонній в'язниці.

Після двотижневого перебування у Станіславівській в'язниці вже 1–2 вересня, після серії допитів, перебуванню у важких антисанітарних умовах, під тиском обставин, а саме – стрімкому наближенню до міста лінії фронту, в'язнів у спішному порядку було вивезено углиб країни, до спішно створених таборів у Талергофі та Терезіно. Щодо релігійного життя у таборі, то є свідчення колишніх в'язнів, про існування греко-католицької каплиці, та для православних було переобладнано під церкву вагон–барак, а також кілька в'язнів – жидів мали спеціально переобладнану кімнату для богослужінь [5, арк. 26].

Щодо чисельності ув'язнених у Талергофі, то є різні дані та свідчення про в'язнів у різні роки. Так, за твердженням колишнього талергофця В. Маковського наприкінці 1914 р. перебувало понад 8 тисяч, а з початку грудня 1914 р., за даними С. Барана, в таборі було 7 тисяч осіб, з них – 500 жінок, 300 священників та до 2 тисяч осіб інтелігенції [9, с. 233].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Центральний державний історичний архів у Львові (далі – ЦДАЛ). – Ф. 147, оп. 1, спр. 17 (Список москвофільських кооперативів в Галичині із зазначенням місцевостей без дати).
2. ЦДАЛ. - Ф. 147, оп. 1, спр. 2 (Протоколи засідань комітету по підготовці публікації “Талергофського альманаху”).
3. ЦДАЛ. – Ф. 147, оп.1, спр. 57 – 64 (Анкетні листи колишніх в'язнів Талергофа по повітах (1914 – 15 рр.)
4. ЦДАЛ. - Ф. 147, оп.1, спр. 65 – 69 (Картотека ув'язнених в таборі та померлих в таборі)
5. ЦДАЛ. – Ф. 147, оп.1, спр. 45 (Мемуари очевидців і виписки з тогочасних газетних повідомлень про звірства на Буковині в 1915 – 17 рр.)
6. Талергофській Альманахъ. Пропамятная книга. – Вып. 1. – Львовъ, 1924. – 204 с.
7. Талергофській Альманахъ. Пропамятная книга. – Вып. 4. – Ч. 2. – Львовъ, 1932. – 158 с.
8. Талергофській Альманахъ. Пропамятная книга. – Вып. 2. – Львовъ, 1925. – 150 с.
8. Гайсенюк В. Початок кінця. Москвофіли у Великій війні (1914-1918) / Віталій Гайсенюк. – Чернівці : Друк Арт, 2017. – 304 с.

Yuriy Plekan

GREEK CATHOLIC CLERGY of STANISLAVIV DIOCESE is PRISONER of TALERGOF CAMP (1914 – 1917)

In the article punitive actions and pursuit of supporters of Moscovite in East Galicia and Bukovyna at the beginning of the first world war by Austrian military administration are analysed. The analysis of life and way of life of prisoners of the camps in Talergof and Terezian from 1914 till 1917 is given. The district lists of greek catholic priests of Stanislaviv diocese which were imprisoned and interned to the different camps on territory of Austria and Czech are also given.

Key words: Russophiles, prisoners of the camp of Talergof, Terezian, East Galicia, Bukovyna, Moscovite societies, “Talergofskiy Almanac”, M. Levytskyy, P. Glibovytskyy, O. Gelitovykh.